

ARILD HVIDTFELDT: *Hinsides havene. Politikens verdenshistorie*, red. af E. Bjøl, bind 11. Kbh., Politikens forlag, 1984. 336 s., ill.; 246 kr.

I dette bind af »Politikens verdenshistorie« behandler professor Arild Hvidtfeldt de ikke-europæiske kulturer, som først ved den oversøiske ekspansion kom ind i europæernes horisont og interessesfære. Som religionshistoriker og religionssociolog med meget brede historiske interesser har Hvidtfeldt alle forudsætninger for at kunne udfylde denne opgave på den mest kompetente vis. Bogen er da også overordentlig kyndig og ofte perspektivrig; dens brist beror snarest på redaktionel fejlplanlægning, som anmeldelsen senere må fordybe sig lidt nærmere i.

Arild Hvidtfeldt er jo en trænet skribent, og bogen er da også – for den, som ikke vil dybere – let at tilegne sig, og den er forsynet med et overdådigt og veltilrettelagt illustrationsmateriale, som på én gang er smukt og på udmærket vis udfylder sin funktion, at understøtte teksten. Og stilen præges af den sikkerhed og veloplagthed – »farverig og sprudlende«, hedder det i forlagsterminologien – som kun den meget kompetente forfatter, der helt behersker sit stof, kan præstere, undertiden krydret med underfundig ironi. Sit bedste yder forf. i fremstillingen af kulturforhold og samfundstilstande, hvorimod de »episke« kapitler ofte belastes af væsentligt tungere ophobning af stammer, dynastier og herskere. Har det været meningen, at bogen skal bruges til opslag og orientering, er det en alvorlig undladelsessynd, at den ikke er forsynet med selvstændige registre.

Et nøglebegreb i Hvidtfeldts univers er naturligvis kulturpåvirkninger, der i høj grad fungerer til forklaring og tolkning af udviklingsdynamikken. Fra dette synspunkt er det en fortjeneste, at forf. adskillige gange redegør for forskningssituationen og dens fordums og aktuelle problemer. Det gælder f.eks. de før-columbianske tal- og kalendersystemer (s. 39 ff.), diskussionen af udforskningen af de australske samfund (s. 177 ff.) og drøftelsen af jernets udbredelse og kulturveje og af det sakrale kongedømme i Afrika (s. 276 ff.). Flere gange nævnes også kulturimpulsernes funktionelle hensigtsmæssighed som drivkraft i forandringsprocesserne. Som eksempel kan nævnes toitekernes »lykkelige evne« til at tilegne sig de »mest fordelagtige sider af de kulturer, de mødte« (s. 50 f.), eller overgangen fra plovbrug til hakkebrug i Ækvatorialafrika; den begrundes ved at tsetsefluens hærgen udelukkede, at »kvæg og heste kunde overleve« (s. 300). Kommentaren går ud på, at »en kulturudvikling ikke ufravigeligt forløber i én bestemt retning, altså for eksempel ikke nødvendigvis fra en lavere teknik til en højere«.

Her fremtræder således kulturimpulsernes økologiske, teknologiske, rituelle eller andre former for rationalitet som afgørende – og utvivlsomt velbegrundet, selvom måske også andre faktorer kunde være fremdraget; eksempelvis Ester Boserups kontroversielle økologisk-økonomisk-demografiske teser eller Eric R. Wolfs socialantropologisk-strukturelle analyser. Men andre steder i bogen opererer Hvidtfeldt med begreber som højere, lavere, primitive eller andre kulturer i en form, som kunde give indtryk af lineære (eller alligevel evolutionstiske) idéer, som f.eks. Wm. McNeill og L. S. Stavrianos har gjort sig til talsmænd for (f.eks. s. 39 f., 70, 106, 154 ff., 164, 223 f., 280). Helt neutralt kunde man altså have ønsket sig, at Arild Hvidtfeldt mere indgående havde redegjort for de grundlæggende kulturbegreber og forandringselementer, han anvender som fortolkningsrammer.

Værkets grundlæggende brist er forf. derimod som nævnt næppe selv ansvarlig for. De skyldes efter alt at dømme den redaktionelle tilrettelæggelse af hele

værket, som forekommer i hvert fald anm. langt fra hensigtsmæssig. De »gamle« – og stedvis nedslidte – kulturer i Asien og Europa føres fra oldtiden kronologisk frem til tidspunkter, da – fra et eurocentrisk synspunkt – opdagelserne bragte hidtil ukendte kontinenter og kulturer ind i det ekspanderende kontinents synsfelt (bind 3–9); den tidligste, europæiske ekspansion behandles i bind 10, og tråden tages påny op på – nu global, men stadig eurocentrisk – basis fra oplysningstiden i bind 13. Tilbage bliver da, når det nu *skal* være en verdensomspændende verdenshistorie, et tomrum, som netop meget godt karakteriseres ved bogens titel, »Hinsides havene«.

Mistanken underbygges af det redaktionelle forord, som afslører en forstemmende eurocentrisk holdning og evolutionære forestillinger om »indfødte befolkninger«, »småstammer« på jæger- og samlerstadium, nomadiserende kvægavlere eller primitive agerdyrkere, som enkelte steder var nået frem til »en langvarig veludviklet civilisation«. Koloniseringens uensartede fart, forløb og resultater forklarer redaktøren bl.a. ved disse faktorer, medens ekspansionens øvrige incitamenter, dens form og konsekvenser forsvinder af syne eller henvises til andre bind, hvor de af europæiske grunde hører hjemme.

Det er naturligvis under de givne omstændigheder meget præcist, at dette bind fra redaktionel hånd tilsigter at »give et rids af, hvad der ude i de fremmede, senere koloniserede egne var foregået forud for mødet med europæerne«, og at det »for hver region (kun) er tilsigtet at føre skildringen frem til det punkt, hvor den videre udvikling mest naturligt hører hjemme i senere bind af verdenshistorien«, dvs. kolonialiseringen, imperialismen og afkoloniseringen. Men det er unægteligt også nedslående, at den globalt-strukturelle debat i efterkrigstiden her har været så omsonst. Ironisk nok tilføjer forlagsreklamen, at »historieskrivning... er nødvendig for forståelse af verden af i dag«; ja, det er den, men ikke længere under evolutionære, retrospektive eller eurocentriske synspunkter og ikke uden det fravær af systematiske, globale rammer, som redaktionelle overvejelser må have pålagt Arild Hvidtfeldt.

Dispositionen kunde altså bedst karakteriseres som et fundamentalt, redaktionelt fejlgreb. Det er anm.s foreløbigt private fornemmelse, at det heller ikke har været nogen taknemmelig opgave, Hvidtfeldt har påtaget sig at løse, og at hestehoven af irritation stedvis dukker frem. Mange steder (f.eks. s. 21 f., 26, 152 osv.) knyttes trådene til europæisk eller før-moderne asiatisk historie, der henvises til interne, europæiske konflikter, som er behandlet i andre bind, som forklaringsrammer, og tråden – om man vil, de »løse ender« – må brydes af, når senere bind om kolonialismen og imperialismen tilfældigvis påny kan knytte den.

Alt dette medfører, at elementer af den europæiske ekspansion må behandles, at forf. af dispositions-mæssige grunde har måttet anvende meget elastiske og meget brede, men efter hans egen målestok også meget uhensigtsmæssige, kronologiske rammer, og at værket har fået en nærmest udfyldende funktion. Som et enkelt eksempel kan det blot nævnes, at missionerne i Sydøstasien (med irrationel udeladelse af Kina og Japan), Indien og Afrika behandles, men ikke i Latinamerika. Netop her havde det været af interesse at få besked om, hvorfor franciskanere og dominikanere omkring 1560 afløses af modreformationens frontkæmpere, jesuiterne – og hvori forskellen kvalitativt bestod. Værst er den redaktionelle amputering efter anm.s opfattelse gået ud over behandlingen af Sydøstasien og af de sydøstasiatiske kulturers møde med de krydderihungrende europæere.

Den redaktionelle fejlposition efterlader altså et indtryk af, at Arild Hvidtfeldt har måttet lade sig nøje med krummerne fra de rige europæeres bord: at udfylde – for at blive i billedsproget – globale tandhuller, andre har efterladt, også selvom han med sin kompetence selv måske vilde have disponeret anderledes, sagligt, kronologisk eller fortolkningsmæssigt. Hvidtfeldt har fulgt en ren geografisk eller astronomisk tilrettelæggelse, som omtrentligt følger jordens omdrejning, om man vil, et kulturelt satellitbillede af kloden omkring 1500. Visse områder bevæger sig, andre ikke. At værket er kyndigt og har store fortjenester kan der ikke være tvivl om, men det er bedrøveligt, at en uhensigtsmæssig og forældet, redaktionel planlægning har afskåret Hvidtfeldt fra mulighederne for den systematiske planlægning, han havde haft alle forudsætninger for at gennemføre.

E. Ladewig Petersen

Scandinavian Atlas of Historic Towns. Nr. 3: RIBE 1500–1950 af OLE DEGN. Odense University Press 1983. 90 s. + 28 kortblade. 183 kr. Nr. 4: UPPSALA af NIELS AHLBERG & THOMAS HALL. Odense University Press 1983. 43 s. + 27 kortblade. 160 kr. + moms. Nr. 5: STEGE 1500–1950 af POUL TUXEN. Odense University Press 1987. 56 s. + 24 kortblade. 200 kr. Dansk/svensk og engelsk tekst.

Det er den internationale kommission for byhistorie, der har taget initiativ til denne serie af atlas over historiske byer. I Norden er der i hvert land dannet en national komité, der samarbejder om fremstillingen af en nordisk serie på ialt 15 bind.

Allerede i 1977 udsendtes Finlands bidrag omfattende byerne Åbo og Borgå, der blev omtalt i *Historisk Tidsskrift* bd. 78, 1978, s. 473. Det blev i anmeldelsen antydnet, at omkostningerne ved fremstillingen af de meget dyre, farvestrålende kort måske ikke stod i et rimeligt forhold til brugernes nytte deraf. Det er derfor meget glædeligt at erfare, at i 1979 tog man udgivelsesprincipperne op til revision, hvilket bl.a. resulterede i, at kortene i de foreliggende bind er trykt i sort-hvid og på løsblade, således at man kan tage de enkelte kort ud, og i det hele taget fremtræder publikationerne som redskaber til praktisk forskning og ikke mindst undervisning.

Der er lagt stor vægt på, at de enkelte atlas skal kunne bruges til sammenligninger mellem de forskellige byer. Det var selvfølgelig umuligt at kræve fuldstændigt ensartede udgaver, for man må nødvendigvis respektere kildematerialets forskellige karakter såvel regionalt som nationalt, men der er tilstræbt ensartede målestokforhold, ligesom man har vedtaget, at grundlaget for de rekonstruerede kort skal være det ældste pålidelige matrikelkort, hvilket i praksis vil sige fra ca. 1870. Med dette som udgangspunkt har man så rekonstrueret byens topografiske forhold så langt tilbage, som det er muligt, ved hjælp af det relevante kildemateriale, især de originale kort.

Kortene i hvert atlas består af 3 hovedgrupper: Reproduktioner (evt. udtegninger) af gamle, originale kort, udtegninger af matrikelkort og en række tematiske kort med de foregående som kartografisk grundlag. I de to danske atlas har man